

Ewa Jarosz

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ewa-jarosz@post.pl

Cezary Kurkowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
cezary.kurkowski@uwm.edu.pl

„Tylek nie szklanka” – o popularności kar cielesnych w wychowaniu

Summary

“Bottom not a glass” – currency of corporal punishment in upbringing

The paper presents the problem of corporal punishment in Poland in the light of social approval of violent behaviours towards children and social attitudes towards activities counteracting the problem of the use of corporal punishment in upbringing. On the background of the brief presentation of world research proving negative consequences of corporal punishment, and in this context, underlining the meaning of corporal punishment and the need of the intensive actions against the problem, the role of research on social attitudes towards it is accented. Based on this, in the paper some aspects of the report of the Polish Ombudsman for Children on social attitudes towards violence in upbringing from year 2017 are presented. In the light of several indicators that show: the level of social acceptance of violent behaviors in relationship with a child, treating beating children a method of child rising and social awareness of the ban of corporal punishment and the assessment of the law as well as attitudes to others actions, the paper presents considerations about the level of the social acceptance of violence against children, which is seen in Poland and on that ground also rather sad conclusions about the risk of the use of violence in everyday raising practice but also a risk of violence toward a child in its serious forms that harm to health and life of a child. The end of the paper presents the thesis promoted in the world about the possibility of decreasing the problem of child maltreatment by lowering the social acceptance of mild forms of violence. This direction is seen as fundamental in many recommendations and programs undertaken to end violence against children as a global task designated in Sustainable Developmental Goals Agenda 2030.

Słowa kluczowe: przemoc wobec dzieci, przemoc w wychowaniu, kary cielesne

Keywords: violence against children, violence in upbringing, corporal punishment

Wprowadzenie

W ostatnich latach badacze zjawiska przemocy wobec dzieci mocno akcentują szkodliwy wpływ nie tylko tych jego form, które uznawane są powszechnie za zagrażające zdrowiu a nawet życiu, które nazywa się znęcaniem fizycznym czy psychicznym, ale także tzw. łagodniejszych jego postaci, czyli stosowania kar cielesnych, w tym tzw. klapsów. Zwłaszcza w ostatnim czasie ukazało się sporo opracowań, które pokazują negatywne skutki rozwojowe takich doświadczeń. Destrukcyjny wpływ stosowania „lekkich” kar cielesnych, jakimi są klapsy, który potocznie jest kontestowany w wielu społeczeństwach jako wyolbrzymianie problemu, został niedawno dość jednoznacznie potwierdzony w naukowo-badawczym dyskursie (Gershoff 2013: 133–137; Gershoff, Grogan-Kaylor 2016: 1–17). Poprzez badania bezpośrednie, jak i metaanalityczne (zestawiające wyniki wielu innych badań) wykazano wysokie prawdopodobieństwo wystąpienia szeregu negatywnych konsekwencji emocjonalnych, społecznych i zdrowotnych u dzieci doświadczających od rodziców tzw. klapsów (Afifi et al. 2017: 24–31; Paolucci & Violato 2004: 197–221). W tym względzie przytaczane badania wskazują na wysokie prawdopodobieństwo rozwoju niskiej samooceny oraz problemów psychicznych i zachowaniowych, wysokie prawdopodobieństwo rozwoju postaw lękowych, skłonności do depresji a nawet autoagresji i myśli samobójczych, nadużywanie substancji psychoaktywnych (alkoholu, leków), skłonności do narkotyzowania się. Ponadto wskazuje się na bardzo prawdopodobne zaburzenia poznawcze na tle problemów z koncentracją uwagi oraz obniżaniem się możliwości poznawczych wskutek niekorzystnych zmian neurologicznych w mózgu (Strauss, Paschall 2009: 459), rozwój zaburzeń eksternalizacyjnych i skłonności do stosowania agresji, normalizowanie przemocy i wbudowywanie jej w arsenał środków wykorzystywanych w relacjach z innymi, w tym w kontekście późniejszych ról rodzicielskich. Wbrew też potocznym opiniom badacze zgodnie podkreślają, że żadne badania nie pokazują dobroczynnego wpływu kar cielesnych i ich wychowawczej efektywności, a wręcz przeciwnie, dowiedziono, iż wpływają one na zaburzenia w zakresie etyczno-społecznej internalizacji, na rozwój zaburzenia samoregulacji i powodują rozwój zewnątrzsterowności, czyli sprzyjają kształtowaniu osobowości działającej na zasadzie „kija i marchewki” (Afifi et al. 2017: 24–31). Patrząc na różne dane obrazujące skalę problemu stosowania kar cielesnych, w kontekście wiedzy o ich negatywnych następstwach, o których mówią eksperci, uzmysławiamy sobie powagę sytuacji w kontekście kondycji globalnej populacji ludzi, obecnej i przyszłej.

Motywy i charakter badań nad popularnością społeczną kar cielesnych

Ważnym kontekstem występowania problemu stosowania kar cielesnych są tradycyjne kulturowo utrwalone przekonania na temat dzieci oraz sposobów ich traktowania i wychowywania, jakie funkcjonują w bardzo wielu społeczeństwach na świecie. Analizy tych postaw i ich uwarunkowań stanowią istotne podłoże działań wobec problemu, stąd badania

nad opiniami i stosowaniem kar cielesnych są prowadzenie w wielu krajach (zob. Romano, Bell, Norian 2013: 265–275). Od kilku lat badania takie są też prowadzone w Polsce, jedne mają charakter epizodyczny, inne bardziej systematyczny.

Prezentowane w tym opracowaniu badania, to odsłona kolejnej VII już edycji badań prowadzonych systematycznie w ramach monitoringu Rzecznika Praw Dziecka na temat postaw społecznych wobec przemocy w wychowaniu, podejmowane od 2011 roku (Jarosz 2015). Badanie zrealizowane w 2017 roku ukierunkowane zostało na rozpoznanie stanu/ poziomu społecznej aprobaty zachowań przemocy, uznawania kar cielesnych za metody wychowawcze oraz aprobaty różnych zachowań przemocowych w wychowaniu dzieci. Intencją badania było także ukazanie dynamiki kilku podstawowych wskaźników przyjętych w monitoringu, tj. akceptacji uderzania dziecka, bicia dziecka oraz uznawania bicia za skuteczną metodę wychowawczą. Ponadto, rozpoznaniu poddano wiedzę i nastawienie Polaków na temat prawa zakazującego stosowania przemocy w wychowaniu, co ukazano także w ujęciu dynamiki ostatnich lat oraz nastawienie społeczne wobec interweniowania w sytuacje przemocy w wychowaniu w rodzinie. Kolejna część raportu prezentuje analizę relacji rodziców na temat własnych zachowań przemocowych wobec dzieci. W prezentowanym opracowaniu ukazane zostały wybrane aspekty analizy wyników badań, tj. społeczne postawy zachowań przemocowych w stosunku do dzieci oraz społeczne preferencje dotyczące działań wobec problemu.

Metodologia badań oparta jest o serię pytań kierowanych do losowo wybranych respondentów dobieranych w sposób zapewniający reprezentacyjność próby. Zebranie danych zostało zrealizowane przez Kantar TNS w dniach 1–6 września 2017 roku metodą wywiadów bezpośrednich (CAPI) na próbie 1042 Polaków powyżej 15. roku życia. W tej próbie znalazła się grupa 273 rodziców posiadających dzieci do 18. roku życia, której wyniki poddano wyspecyfikowanej analizie.

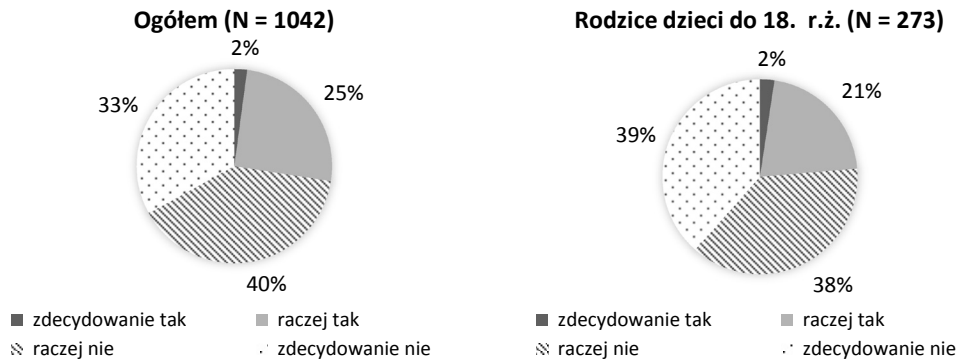
Postawy wobec przemocy w wychowaniu – wyniki badań

Spoleczna aprobata zachowań przemocowych

W obrębie zagadnienia przyjęto kilka wskaźników szczegółowych jako ilustrujących społeczny obraz poziomu akceptacji zachowań przemocowych wobec dziecka w polskim społeczeństwie. Dotyczyły one kolejno: aprobaty uderzania dziecka, aprobaty bicia dziecka oraz na aprobaty wykorzystywania innych zachowań o charakterze przemocy w wychowaniu. Podstawowe wskaźniki analizowano także w perspektywie dynamiki ich wartości w minionych latach. Poniżej prezentowane są poszczególne wskaźniki w ujęciu rozkładu ogólnego oraz wyspecyfikowane w grupie rodziców dzieci do 18. roku życia.

Aprobata bicia dziecka

Spoleczna akceptacja zachowań przemocy wobec dzieci jest w Polsce nadal niepokojąco wysoka. Dane tegoroczne pokazują, iż około jedna trzecia Polaków aprobuje bicie dziecka.

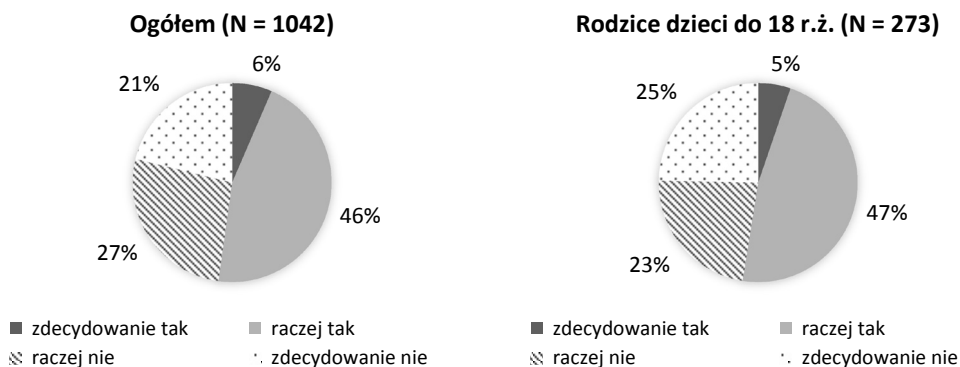
Wykresy 1–2. „Tzw. lanie jeszcze nikomu specjalnie nie zaszkodziło” – odpowiedzi respondentów
Źródło: opracowanie własne.

Jak się okazuje, w sprawianiu dziecku tzw. lania nie dostrzega nic złego niemal co trzeci badany (27%). Zdecydowaną dezaprobatę bicia dzieci wyraża z kolei tylko jedna trzecia społeczeństwa (33%). Zauważyć też można, że w grupie rodziców dzieci do 18. roku życia aprobatą bicia dzieci jest jedynie minimalnie niższa – 23% akceptuje, a 39% rodziców zdecydowanie nie akceptuje tzw. lania. Łącznie patrząc na uzyskany rozkład danych, obraz całości należy ocenić jako zdecydowanie niepożądany i wymagający zastanowienia co do sposobów jego zmiany.

Uderzanie dziecka – tzw. klapsy

Wyższa aprobatą społeczną niż bicie dziecka dotyczy uderzania, czyli kolokwialnie mówiąc, klapsów stosowanych wobec dzieci. W tegoroczny pomiarze dane pokazują, iż nadal połowa Polaków uważa (52%), że są sytuacje, kiedy dziecko należy ukarać klapsami (wykresy 3–4). I jakkolwiek można dostrzec, że osób deklarujących zdecydowaną akceptację nie jest wiele (6%), to jednocześnie zwraca uwagę fakt, że zdecydowani przeciwnicy takich zachowań stanowią jedynie jedną piątą społeczeństwa (21%). Można też zaakcentować, iż wśród rodziców dzieci do 18. roku życia jedynie co czwarty z nich prezentuje zdecydowaną dezaprobatę dla wykorzystywania tzw. klapsów. Ten obraz danych należy spostrzegać jako bardzo niekorzystny, ukazuje bowiem bardzo wysoki poziom akceptacji zachowań, które jednoznacznie przez ekspertów są traktowane jako zachowania przemocowe, niosące za sobą negatywne skutki rozwojowe¹.

¹ Ten wątek wraz z odwołaniami podjęto we Wprowadzeniu do artykułu.

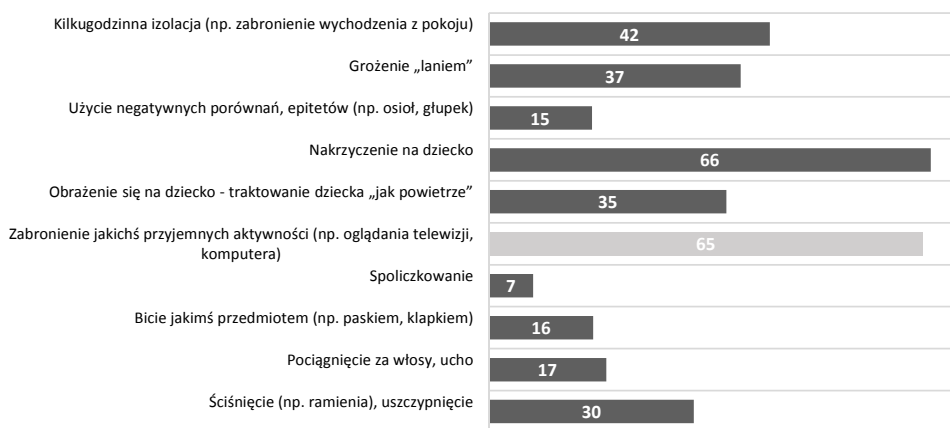

Wykresy 3–4. „Są takie sytuacje, kiedy trzeba dziecku dać klapsa” – odpowiedzi respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Inne zachowania przemocowe wobec dziecka

Inne zachowania przemocowe wobec dziecka charakteryzuje zróżnicowany poziom społecznej akceptacji (Wykres 5). Wszystkie przedstawione badanym zachowania, poza „zabronieniem jakichś przyjemności”, są zachowaniami określanymi przez ekspertów jako przemocowe, mogące powodować negatywne konsekwencje, w tym poważne negatywne skutki emocjonalne u dziecka. W perspektywie odpowiedzi badanych okazuje się, że najwyższą liczbę wskazań uzyskiwały: krzyczenie na dziecko (66%) oraz wielogodzinna izolacja/zamknięcie dziecka w odosobnieniu (42%), najmniej natomiast wskazań uzyskało spoliczkowanie dziecka (7%). Odpowiedzi w grupie rodziców dzieci do 18. roku życia różniły się nieznacznie (o 1–3 punkty procentowe) od wskazań w perspektywie ogółu badanych.

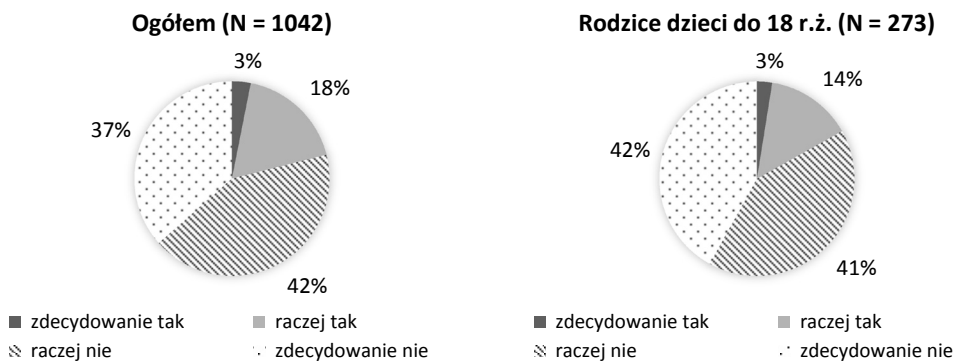
Wykres 5. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Które z wymienionych sposobów postępowania z dzieckiem mogą być Pana/Pani zdaniem wykorzystywane w wychowaniu? (dane % dla N = 1042)

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane odpowiedzi pokazują, że najwyższa aprobatą społeczną dotyczą tych zachowań, które w potocznym rozumieniu nie są traktowane/określane jako przemoc, to jest zachowań takich, jak: krzyczenie na dziecko czy grożenie dziecku, czy też zamykanie dziecka w odosobnieniu na wiele godzin. Najniższe natomiast wskaźniki uzyskały zachowania, które powszechnie są rozumiane jako poniżające i agresywne, takie jak spoliczkowanie czy zabicie dziecka przedmiotem. Do aprobaty tychże zachowań badani przyznawali się w niewielkiej części, tu wskazania uzyskiwały poziom zaledwie kilku lub kilkunastu procent. Zauważyć przy tym można, iż spoliczkowanie, które jest traktowane kulturowo jako szczególnie poniżające, uzyskało zaledwie kilka procent wskazań ze strony badanych

Uznawanie bicia za metodę wychowawczą

Kolejnym aspektem postaw społecznych wobec problemu przemocy w wychowaniu jest akceptacja bicia jako skutecznej metody wychowawczej. Przy zastosowaniu bezpośredniego pytania zebrane odpowiedzi wskazują, iż co piąty Polak spostrzega bicie w kategoriach skutecznej metody wychowawczej, a jedynie ponad jedna trzecia (37%) jest stanowczo przeciwna takiemu stanowisku (wykresy 6–7).

Wykresy 6–7. „Zabicie dziecka jest w niektórych sytuacjach najbardziej skuteczną metodą wychowawczą” – odpowiedzi respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Minimalnie rzadziej niż ogół badanych bicie do grona metod wychowawczych włączają rodzice (17%). Więcej też jest wśród nich zdecydowanych przeciwników takiego stanowiska (42%).

Wnikając głębiej w to zagadnienie, zapytano badanych o sytuacje, które ich zdaniem uprawniają do zabicia dziecka. Uzyskane wskazania oraz deklaracja całkowitego negowania kar cielesnych bez względu na okoliczności, budują obraz, w którym aprobatą stosowania kar cielesnych dotyczy przede wszystkim w sytuacji, w których zagrożone jest zdrowie lub życie dziecka lub jego pomyślność życiowa (około jedna czwarta wskazań) (wykres 8). Zauważyć można, iż kontekstem tych zachowań jest w zasadzie lęk rodzica o dziecko. Rzadziej, choć w niewielkim stopniu, kary cielesne są aprobowane w sytuacji

nieposłuszeństwa dziecka i oszukiwania rodzica (około jedna piąta badanych). Tu z kolei kontekstem zachowań dziecka jest w zasadzie podważanie autorytetu rodzica. Najrzadziej aprobatą stosowania kar cielesnych dotyczy niepowodzeń szkolnych (16%). Specyfikacja danych w grupie rodziców w tym przypadku nie wykazała w zasadzie różnic w wysokościach wskaźników co do poszczególnych rodzajów odpowiedzi.

Wykres 8. W jakich okolicznościach, Pana\Pani zdaniem, dziecko zasługuje na to, aby „dostać w skórę”? (dane % dla N = 1042) – odpowiedzi respondentów

Źródło: opracowanie własne.

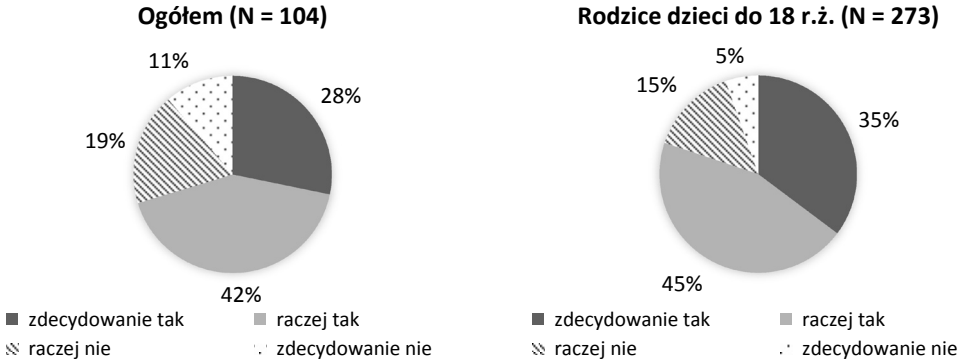
W obrazie uzyskanych odpowiedzi należy też zwrócić uwagę na grupę badanych, którzy zadeklarowali się jako całkowicie negujący stosowanie kar cielesnych w jakichkolwiek okolicznościach (39%). Jak się wydaje, to kolejny wskaźnik potwierdzający poziom bezwzględnej dezaprobaty dla kar cielesnych jako charakteryzujący jedynie nieco ponad jedną trzecią społeczeństwa (jak przy pytaniu o tzw. lanie).

Spoleczny odbiór działań wobec problemu kar cielesnych

Analiza postaw społecznych dotyczących przemocy w wychowaniu ukierunkowana została także na uchwycenie społecznego nastawienia do wprowadzonych regulacji prawnych w zakresie ochrony dzieci przed przemocą. Z jednej strony analizie poddano wiedzę o wprowadzonym w 2010 roku zakazie stosowania kar cielesnych (który został na mocy Ustawy nowelizującej ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 2005 roku umieszczony w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym w postaci przepisu *Osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim zakazuje się stosowania kar cielesnych*, jako art. 96.1 KRiO). Z drugiej strony zapytano o ocenę jego funkcjonalności. Ponadto w obszarze analizy społecznego nastawienia do problemu przemocy w wychowaniu starano się rozpoznać społeczne preferencje na temat działań, jakie wobec rodziców stosujących przemoc powinny być podejmowane.

Wiedza i nastawienie do istnienia prawnego zakazu kar cielesnych

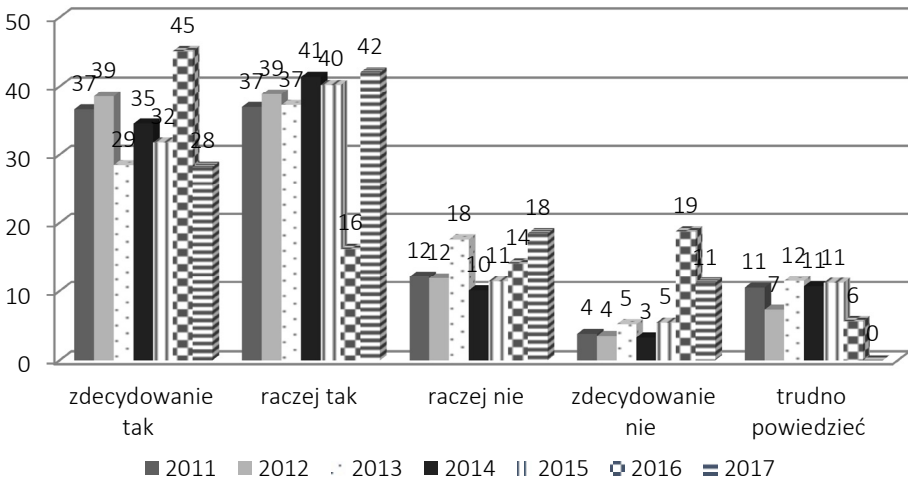
Zebrane dane obrazują mało satysfakcjonującą sytuację na temat społecznej wiedzy o istnieniu w polskim prawie zakazu kar cielesnych (wykresy 9–10).

Wykresy 9–10. „Bicie dziecka jest niezgodne z polskim prawem” – odpowiedzi respondentów

Źródło: opracowanie własne.

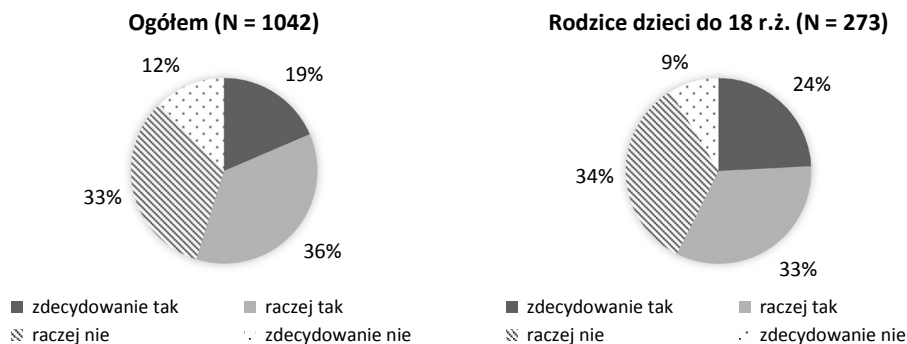
Wiedzę o funkcjonowaniu w Polsce zakazu kar cielesnych ma w zasadzie jedynie co trzeci Polak (odpowiedzi „zdecydowanie tak”). Nieco wyższa (35%) w porównaniu z ogółem badanych jest wiedza rodziców. Jednak nie zmienia to ogólnej oceny poziomu ich świadomości co do istnienia prawa zakazującego kar cielesnych jako alarmująco niskiej. Co więcej, prześledzenie dynamiki poziomu społecznej wiedzy o istnieniu prawa zakazującego kar cielesnych pokazuje, iż wiedza ta tak naprawdę maleje od czasu wprowadzenia zakazu (wykres 11).

Wykres 11. Wiedza o zakazie kar cielesnych w latach 2011–2017 (dane %)

Źródło: opracowanie własne.

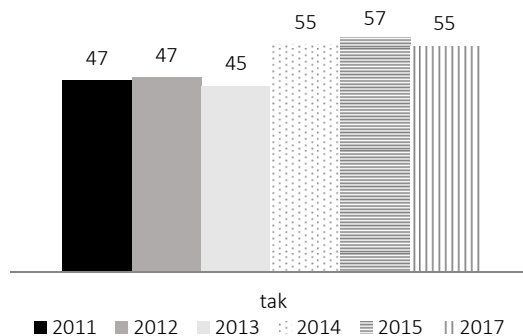
Uzyskany obraz niekorzystnych zmian co do stanu społecznej świadomości o prawnej ochronie dzieci przed przemocą wyraźnie skłania do refleksji nad potrzebą promowania istnienia zakazu, ale też i społecznej edukacji na temat jego właściwego rozumienia i funkcji, którą nie jest bynajmniej kryminalizacja zachowań, ale edukacyjno-normotwórcze działanie. Poza poziomem świadomości uzyskane dane badawcze pozwoliły określić także nastawienie do zakazu, czyli społeczną ocenę jego funkcjonalności (wykresy 12–13).

Wykresy 12–13. Czy Pana/Pani zdaniem wprowadzenie w Polsce całkowitego zakazu bicia dzieci jest słuszne, może przynieść pozytywne skutki? – odpowiedzi respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać, większość badanych (55%) pozytywnie ocenia zakaz (niezależnie od tego, czy wie o jego istnieniu), jednak zdecydowaną aprobatę wyraża jedynie co piąty badany. Nieco wyższa pozytywna ocena funkcjonalności zakazu występuje w grupie rodziców, gdzie jedna czwarta z nich zdecydowanie popiera zakaz. Uzyskany obraz społecznego nastawienia do zakazu bicia dzieci wydaje się wspierać dodatkowo rekomendację dotyczącą realizacji społecznej edukacji oraz odpowiedniego przekazu rodzicom znaczenia i sensu istnienia prawnego zakazu wszelkiej przemocy wobec dzieci. Jako korzystną należy odnotować zaobserwowaną na przestrzeni kilku lat zwykłą tendencję w pozytywnej ocenie funkcjonalności zakazu (wykres 14).

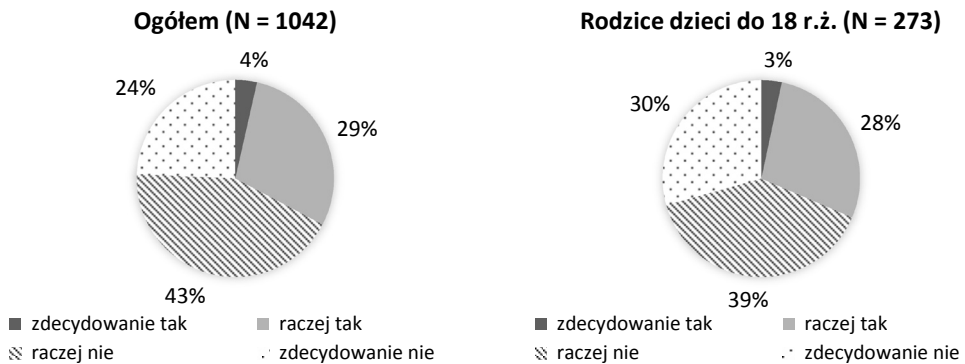

Wykres 14. Pozytywna ocena zakazu w latach 2011–2017 (dane %)

Źródło: opracowanie własne.

Spoleczne preferencje działań wobec problemu przemocy w wychowaniu

Oglądowi poddano zarówno nastawienie wobec ingerowania w tego typu przypadków, jak i preferencje charakteru działań, jakie powinny być zastosowane w ramach społecznej interwencji. W pierwszym aspekcie badania ujawniły raczej duże społeczne przyzwolenie na ingerencję w sytuacji stosowania kar cielesnych (67%). Warto jednak zwrócić uwagę, że jedynie co czwarty badany uważa w sposób zdecydowany, że stosowanie kar cielesnych nie jest prywatną sprawą rodziców. Z drugiej strony, mało korzystne jest jednak to, że aż jedna trzecia Polaków uważa sytuacje stosowania przemocy w wychowaniu za całkowicie prywatną sprawę rodziców. Spoglądając na wyspecyfikowane dla grupy rodziców dane w tej kwestii, zauważyć można nieco wyższe ich zdecydowane poparcie dla ingerencji w przedmiotowe sytuacje – 30% (wykresy 15–16).

Wykresy 15–16. „Sposób postępowania rodziców z dzieckiem, w tym posługiwanie się karami fizycznymi, jest wyłącznie ich prywatną sprawą” – odpowiedzi respondentów

Źródło: opracowanie własne.

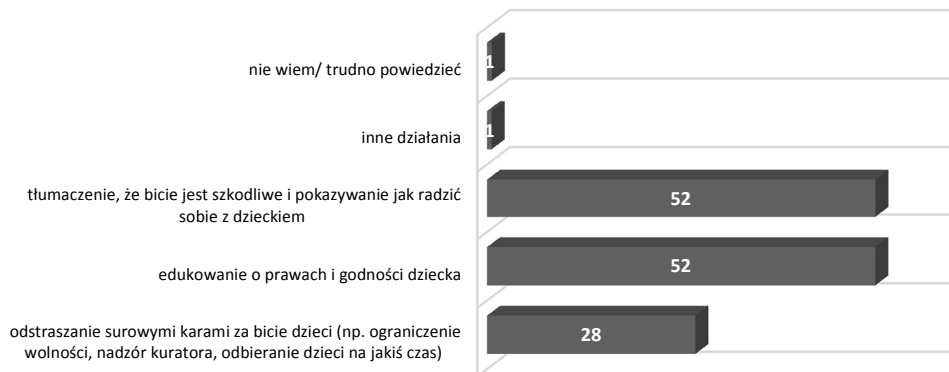
Co do charakteru działań, jakie należy podejmować wobec rodziców bijących dzieci, wyraźnie dominują działania nadzorcze i pomocowe nad restrykcjami (wykres 17).

Najwyższą rangę w tych preferencjach uzyskały takie działania, jak nadzór kuratora oraz pomoc w radzeniu sobie ze stresem (po 25%) oraz edukacja w zakresie pozytywnych metod oddziaływania na dziecko (22%). Minimalne wskazania dotyczyły natomiast pozbawiania wolności czy odbierania dzieci. Można też zauważyć, że jedynie 8% badanych wykazało niechęć do jakiegokolwiek interwencji, co poniekąd wspiera poprzednie wnioski na temat istnienia społecznego przyzwolenia na ingerowanie w sytuacje przemocy w wychowaniu. W edukacji i przekonywaniu rodziców bardziej niż w straszeniu ich surowymi karą Polacy upatrują też szanse na eliminowanie kar cielesnych (wykres 18).

Wykres 17. Jakiego działania powinno się przede wszystkim podejmować wobec rodziców, którzy biją swoje dzieci? (dane % dla N = 1042) – odpowiedzi respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 18. Co Pani/Pana zdaniem mogłoby spowodować, że rodzice mniej stosowaliby kary cieleśne wobec dzieci? (dane % dla N = 1042) – odpowiedzi respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie i rekomendacje

Przemoc wobec dzieci, w tym doświadczana w relacjach wychowawczych, staje się na całym świecie coraz bardziej nagłaśnianym zjawiskiem, widzianym jako poważny problem. Informacje na temat zjawiska płynące z różnych publikowanych na świecie raportów uderzają poważnymi rozmiarami oraz konsekwencjami, jakie niesie za sobą doświadczanie

przemocy przez dzieci². Zakres występowania problemu oraz waga jego konsekwencji spowodowały, że przemoc wobec dzieci umieszczona została wśród pilnych problemów do rozwiązania w działaniach globalnych do 2030 roku, które określone zostały w 2015 jako „Cele Zrównoważonego Rozwoju. Plan do roku 2030” (*Sustainable Developmental Goals. Agenda 2030*). Wśród 17 wskazanych w nich obszarów działań w ramach celu 16.2 wprost zadeklarowana została konieczność eliminacji wszelkich form przemocy wobec dzieci.

Przedstawiony w kilku perspektywach obraz społecznych postaw dotyczących przemocy w wychowaniu, jakie występują w polskim społeczeństwie, można zdecydowanie określić jako niekorzystny. Społeczna akceptacja kar cielesnych jest jednym z podstawowych czynników ryzyka stosowania takich sposobów wychowania dzieci. Badacze podkreślają związek pomiędzy stosowaniem „lekkich” kar cielesnych (klapsów) a wystąpieniem zagrażających zdrowiu i życiu dziecka zachowań przemocy, jak również związek pomiędzy aprobatą kar cielesnych a ryzykiem wystąpienia „poważnych” form znęcania się nad dzieckiem (Zolotor, Theodore, Runyan, Chang & Laskey 2011: 57–66; Durrant & Ensom 2012: 1373–1377; Gershoff 2013: 133–137). Odkryte związki pomiędzy stosowaniem klapsów a poważnymi formami znęcania się nad dzieckiem wskazują, na to że **zmniejszanie akceptacji i używania klapsów może owocować zmniejszeniem się liczby przypadków poważnego znęcania się nad dzieckiem** (Afifi et al. 2017).

Tego typu konkluzje badawcze skłaniają do postawienia podstawowej rekomendacji – zwiększenia zaangażowanie różnych podmiotów oraz użycie możliwie szerokich i efektywnych działań i środków eliminujących zarówno używanie, jak i jakąkolwiek aprobatę kar cielesnych, nawet w tzw. łagodnej postaci – przysłowiowych klapsów. To z pewnością szeroki wachlarz działań, jakie mogą do tego prowadzić. Wyraźnie wskazuje się tu na efektywność, obok wprowadzenia zakazu kar cielesnych, m.in. kampanii społecznych (Lansford, Cappa, Putnick, Bornstein, Deater-Deckard, Bradley 2017: 44–55), ale też i innych działań na różnych poziomach prewencji i poziomów ryzyka stosowania przemocy w wychowaniu (Gershoff, Leeb, Durrant, 2017: 9–23).

Literatura

- Afifi T.O. et al. (2017), *Spanking and adult mental health impairment: The case for designation of spanking as an adverse Childhood experience*. „Child Abuse and Neglect”, vol. 71.
- Durrant J.E., & Ensom R. (2012), *Corporal punishment of children: Lessons from 20 years of research*. „Canadian Medical Association Journal”, 184.
- Gershoff E.T. (2013), *Spanking and child development: We know enough now to stop hitting our children?* „Child Development Perspectives”, 7(3).

² Annual report of the Special Representative of the Secretary-General on Violence against Children, August 2017, <http://srsg.violenceagainstchildren.org>. *A familiar face. Violence in the life of children and adolescents*, UNICEF New York 2017, *Child is a child. Protecting children on the move from violence, abuse and exploitation*, UNICEF 2017, *Towards a world free from violence. Global Survey on violence against children*, SRSG on Violence against children, New York 2013, *Investing in children: the European child maltreatment prevention action plan 2015–2020*, WHO 2014.

- Gershoff E., Grogan-Kaylor A. (2016), *Spanking and Child Outcomes: Old Controversies and New Meta-Analyses*. "Journal of Family Psychology".
- Gershoff E.T., Leeb S.J., Durrant J.E. (2017), *Promising intervention strategies to reduce parents' use of physical punishment*. "Child Abuse & Neglect", vol. 71.
- Gershoff, E.T. (2013). *Spanking and child development: We know enough now to stop hitting our children*. "Child Development Perspectives", 7.
- Jarosz E. (2015), *Przemoc w wychowaniu. Między prawnym zakazem a społeczną akceptacją*. Warszawa. <https://brpd.gov.pl/ksiazki-informatory-poradniki/przemoc-w-wychowaniu-miedzy-prawnym-zakazem-spoeczna-akceptacja>.
- Lansford E., Cappa C., Putnick L., Bornstein M.H., Deater-Deckard K., Bradley R.H., *Change over time in parents' beliefs about and reported use of corporal punishment in eight countries with and without legal bans*. "Child Abuse & Neglect", vol. 71.
- Paolucci E.O., & Violato C. (2004), *A meta-analysis of the published research on the affective, cognitive, and behavioral effects of corporal punishment*. "The Journal of Psychology", 138.
- Romano E., Bell T., Norian R. (2013), *Corporal punishment: examining Attitudes toward the law and factors influencing attitude change*. "Journal of Family violence", (28).
- Strauss M., Paschall M.J. (2009), *Corporal Punishment by mothers and development of children's cognitive ability: a longitudinal study of two nationally representative age cohorts*. "Journal of Agression, Maltreatment & Trauma", 18 (5).
- Zolotor A.J., Theodore A.D., Runyan D.K., Chang J.J. & Laskey A.L. (2011), *Corporal punishment and physical abuse: Population-based trends for three-to-11-year-old children in the United States*. "Child Abuse Review", 20.